

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. २३०.
घ

Title लघुसावटीका (पंचसव्यार)

Author _____

Extent ६ पत्र Age _____

Subject साहित्य

पंच सत्यां
लक्ष्मणवटीका
~~२३०~~ २३०

वि. मा.

एरण्ण उन्नमः श्री तु वने श्रयै ॥ चंडिका येनम ॥ ॥ कैवला हर सुध्वर्थ अर्थमात्र प्रतीय लघु म्त्र वे मया वृत्ति
 रुधता ज्ञान तो मनु ॥ ऐंद्रमैव शरा मनस्य दधती मध्ये ललाट प्रती शौक्ली कीर्ति मन शुगौरिव शिरः स्पातं न
 ती सर्वतः । एषा मौ विपुरा हृदि द्यति रिवो ज्ञां शोः अदा हस्तिता छिंदा हः महमा । पदे स्त्रि निरिधं ज्योतिर्म
 श्री वाङ्मयी ॥ ॥ श्री ॥ अथाहराथ केथनी । एषा अमौ विपुरा त्रिनिः पदैवाक्यैः वरुमाण ऐंकार प्रवृत्तिभिः अ
 यवापदैः स्थानैः ललाट शिखिरोद्दहः पैः महमा जटतिश्च बलै नवा बो युष्माकं अर्धपार्पदारिद्र्य मरणैवा
 छिंदा त । अमौ परा एषा परा परेति । इदानीं स्नान त्रितये धम्मन त्रितीय माहः किं कुर्वती । ललाटस्य मध्ये ल
 लाट पारे मध्ये षष्ठा वैत्य व्ययी लावः । म्रुमध्ये ऐंद्रमैव इंद्रमर्बं धिनः शरा मनस्य धनुषः प्रतामिव जगद्
 र्पाथं आरक्क रूपं दधती । धरयती तेथा शरमिव ह्यप्रदेशे तु श्रगोः श्रीती शोः सर्वतः प्रभा रिणी शौक्ली
 श्वेतरूपी कीर्ति जो म्ना मि व प्रतिजो ल्ला साथं आत न्वेती विस्तारयती अनुश्रगो रिवेति पावे गोरत छिना
 जिधये इति गण कतस्या नित्य वाद दीता नास्ति । यथा अनुश्रगो अर्ध इंद्रः श्रुक्ली चंडी कीर्ति पति यथा हृदि
 हृदय कमले उज्ज्वां शो न गवती रवेः अदा हः स्तिता ह तुंडरी कस्ति ते शिवसूय निजो ज एत स प्रता पा
 यद्वा अदा हः निस्तिता । लिङ्गी प्राप्स्यं द्यति रिव । अतः इंद्र चाप श्रीती सुसूया कार धरणा तते ज्योतिर्मयी
 मारस्व त रूपी वाङ्मयी अथ वा ज्योतिर्मयी इत्यनेन कामराज बीजं वा इत्युच्यते वाचव बीजं चोपपत्त्यर्थं
 इदानीं सामान्य विज्ञापनं विपुरा मंत्रो धमर प्रतिपाद्यत । वष्यति च । बोधव्या निष्ठा बुधैरित्यादि तत्र
 एक एकादिविपदक्रमेण प्रथम पदे प्रथमा कर मकारः । द्वितीय पदे द्वितीया हकारः । तृतीय पदे

हरं सौः कारः । सदा हस्तिता नित्यं हकारे स्तिता तेन ह्यौ इति सिद्धे । अत्र देव्या मंत्रद्वयमूत्रिवा तता ह
 नबी जाह्नुरविशेषाणं । एवं ऐं लीं ह्यौ इति सिद्धिं सामान्येन तावदुक्तं वक्ष्यति च विशेष सहितः । सर्वं प्रदाया न्व
 त इति तेन विशेषो बोधः । जो धरपक्षे सर्वतः सह इति नित्यं क्रिया विशेषः । सह यथा नवति । एवं लीं का
 रो ज्ञेयः । सह हकारे वत्तै इति सह हकारस्योच्चारणं नैव धोद्यधरु न जागं रु द्यति तेन चाधमे जागं रेफ
 : सिद्धः तेन लीं इति चातः शरो मध्यमा दर्नंतरं मित्यर्थः । त्रिभिः पदे वाक्ये ऐंकारप्रचृतिभिः सह सौश्च सश्च रुमा
 सह तास्यैव तै ते सह सा तेन ह्यौ हं लीं ह्यौः इति विशेष सहितः । अथ किं मेघा विपुरा । अतः त्रिपुर नैरवी । य
 द्दत्तरषट्के त्रिपुरा मुदिष्य उदाहृतं तदा यथा । अथातः संप्रविष्यामि संप्रदाय सर्मन्वितं त्रैलोक्यमा मरं मरं
 त्रिपुरा वाचकं महत् । तत्रः सत्रै वर वक्तिर्मन्वमा लिष्य त्रिपुरा वाचकं महत् । अथातः संप्रविष्यामि त्रिपुरा यो
 गमुत्तमं । त्रिपुरा त्रिपुरेति श्रूयते । पंचरात्रे उत वसं हि मायां तैरेव बीजां हरेस्त्रिपुर नैरवी र्यं न निवा कथि
 ता यथा । वाचकं प्रथमं बीजं द्वितीयं त्रयमायुधं । तृतीयं बीजं संप्रति उत द्विमार स्वर्तं वधुः । एषा देवा समा
 ष्याता नित्या त्रिपुर नैरवी । अतः संप्रदेहः । अतः उतरषट्के पिएका हारमया प्रो क्तानाम्ना त्रिपुर नैरवी । त
 था एकं पाशं लविद्या उनाम्ना त्रिपुर नैरवीत्युक्तं तदुच्यता मुत्तरं कथयति सर्मवद्वो ह्यसा उदार प्रका
 रः । संप्रदायाः पूजा मार्गाश्च । तथा नारदीयसिंहताया उक्तं । वेदेषु धर्मशास्त्रेषु पुराणेषु पितृषु पि
 सिद्धिं ते पंचरात्रे उ बोधे चाहं ते के तथा । मुद्रास्त्रेषु तथा न्येषु मुनिभिः सर्मिताः सुरैः तथा सर्मजो ह्यारं
 विष्णुमिश्रमार्गेण वा यव । विशेषश्च धिर्गतं व्याख्याता उरु वक्तुः । तथा सर्मजो ह्यारं चेदात् । क्वचिदा स
 न चेदात् क्वचित् संप्रदायात् चेदात् क्वचित् सर्मजो ह्यारं चेदात् क्वचित् सर्मजो ह्यारं चेदात् । क्वचित् सर्मजो ह्यारं चेदात् । क्वचित् सर्मजो ह्यारं चेदात् ।

काशत्रिपुराचैषा क्वचित्त्रिपुरनेरवी। क्वचित्त्रिपुरनारती। क्वचित्त्रिपुरमुदरी। क्वचित्त्रिपुर
ललिता। क्वचिदपर्यनाम्ना। क्वचिदपरेवोच्यते। तथा सामान्यविशेषान्यां त्रिपुरेयमित्युक्तं। एषा
त्रिपुरेत्यादिश्वदानी प्रथमा कस्य विशेषमाहात्म्यमाहः॥ ७॥ यामात्रा त्रिपुरा लतातनुलसतते उं
तस्य हिनी वाग्नीजे प्रथमे स्थिता तव सदा तामन्महेते वयं। शक्तिः ऊडलिनीति विस्वजन्म। व्यापारवद्वा
द्यमाज्ञावेच्छन्नुनः स्पृशीति जननी गजैः र्जकवैतराः॥ १२॥ अहो जगवति तव प्रथमे वाग्नेये वीजे ऐंकाररूपे मात्रानि
त्यं स्थिता किं कृता त्रिपुरा लतातनुलसतं तं तं स्थितस्य हिनी त्रिपुरा लताचि च्छुटिका विशेषवल्ली। तस्या तनुमूला
लसत्तुलसीमानोतं तं तं पादपरो हस्तस्य स्थिति राक्षसितास्य हते तदनुकारं स्पृशतीत्येवं शालसा तथोक्ता ये
स्मान्निश्चराचरो स्पृष्टिहेतुमुक्तिदानी च सम्पगवगता ते एव ज्ञानात्ययिद्वावर्यं शक्तेयागमाविदः स्पृष्टिरवगता
ते एव ज्ञानसिद्धावर्यं। शक्तेयागमविद्रेस्ता मात्रा ऊडलाकारवात ऊडलिनीति नाम्ना। अग्निमध्ये रविष्कान्
रविमध्ये उर्वरमाः। तन्मध्ये चीकुरो दिव्यतः। स्थितिर्वत्ते। शक्तिमन्महेजानीमः। मनुबोधनेतनादिरियं। किं
लूती विश्वजननव्यापारवधे घर्षा विश्वं विचुवर्न। तस्य जननं व्यापारः कृतनिजोगी स्तत्र बद्धोद्यमा सोसाह। अथ
वा विश्वजननां त्रिजगल्लोकानी तथा अदृष्टश्रुतधर्वा अपारा बद्धोद्यमा प्रारब्धोद्यमा पालनादयो यया सात
थोक्ता। तामिदं यानुश्रुतां। ऊडलिनीं शक्तिं ज्ञावा सम्पगवगम्य पुरषा जननी गजैः र्जकवैतुनः न स्पृशती। ये सा
रिणेन न वेति। मुक्तिमेव प्रपद्यते। इत्यर्थः श्वदानी तस्य प्रथमा कस्य वाग्नीजस्य माहात्म्यं प्रतिपादेनार्थपूर्वतन्नि
द्वावमाह॥ १॥ ७॥ दृष्ट्वा ये त्रमकारिव सुमहमा ऐं ऐंति व्याहृतयेनाकृतवशादपीह वरदे विडीविनाप्यहं तस्यापि
कवमेव देवितरसा जातेतवा च यदेवा वः शक्तिमुधरस्य प्रवमुचो नियाति वक्रोदरात्॥ १३॥ अहो वरुदे देवि विश्व

मादकारिणिः येन केनापि विदुषामुपेक्षितं नमस्कारि। आर्यरूपं वस्तु दिवा तारका आदित्यदत्तं नादिकं प्रकृतं
आरुतं वशात् अद्भुतं मानुषावात् सदृशं अकस्मात्तरं ऐश्वर्यकारमुक्तं। आश्चर्यं वशाद्दीप्ता। तस्मिन् विदुर्न वदे
काकरमाह। विदुर्विनापि मानुषा रोत्येकारः। प्रथमं वाच्यं ज्ञापि विस्मयतस्य उक्तं। मुषकद्वारात् शक्तिमु
धारयद्रवमुच। मुनापितामृतास्या स्वादस्य दिव्यो वाचो निशंतिस्त्वयमुक्तवति। तत्रैवं विधनो वाणीनां
कथमुत्पतिरित्याह। हे देवि कुर्वन्निश्चतेतवानुग्रहप्रसादतरस्या जर्पविनापिबलाकारेण तस्य जात एव उच्य
न् एव। अत्र या तदा प्रवृत्तिश्चिरञ्जितस्य दत्ता अनुग्रहात् इत्यर्थः। इदानीं द्वितीया करमाह त्व्यमाह॥ ७॥ जनि
त्येतव कामराजमपरमं वाक्करं निष्कलं तत्सारस्वतमित्येति विरलः कश्चिद्बुधः श्रेष्ठवि। आप्णानं प्रतिपदं
सत्यतपसो यकोर्तिर्यतो द्विजाचारं जेष्ठणवाग्यदप्रणयती नीवीचरति स्फुटी॥ ४॥ अहो नित्येशास्वतेतव न
गवत्या यदपरी द्वितीयं कामराजनाममं वाक्करं निष्कलं शुचैर्लोककाररूपं तत्सारस्वतं उविकश्चिदेति सवि
लो न सर्वः कोपि किञ्चित् अपरं अपगतो रोरेको यस्मात्तदपरी रकाररदितं। लीमिति निष्कलं कश्चलश्च
कलौ निर्गतौ कलौ यस्मात्तत्तन्निष्कलं ईकाररूपं यद्वा जेष्ठारस्वतं द्विजावाद्याणाः प्रतिपदं पर्वणि सत्यत
पसो मुनेराष्णानं चरितं कीर्तयतः। उपाधं पर्वतः श्रेतः प्रारं जेतदुपक्रमे प्रणवाग्यदप्रणयती उकारश्च
न प्रतिष्ठां जावाप्रापय्य स्फुटमुच्चरति। एवं हि सत्यतपसो नाममुनिपरमानिष्टा परमनैष्टिक जावोचतः
बचूव। तस्य नगवतो दुःसहश्चिरनिरुप्रहारविह्वली च कुर्वते पलायमानं वराहमा लोकतक्षणं चैको
त एव। तस्योड्या परमकारुण्यात्। अकस्मात् ईमिति निवेदवाक्यं निर्गतं। तदर्थं तरत स्पष्टत एवागते नवा
धेयं रुगवन्नुशरानिकरप्रहृतो वराहः। केन वर्त्मनागतो जम ऊर्ध्वं दूधया पीयते। तदाष्वा हि। तत्रांतरं यदिति

कथ्यते तथा वराहवधपातकस्यादय्यदम्यदाप्यातयोतदा अयस्य मुक्तं स्यात् । वापकं देव वचुष्य
 तं कमापिद्वरमिति । प्रतर्कणं चेत्तस्य विदयतोऽप्यपरलोकतीरोष्ठणः यत्तु वं इमिति एवमुच्चरितं । तेनैव
 सारस्वतबीजोच्चारणमात्रेण जहा सरस्वती । तद्वर्णनं कमलमवतीर्थं सृष्टुं तव च न मुञ्चारयथा । याप
 यति नमाब्रूते यो ब्रूते सो न पश्यति । अहो व्याधः सुखायार्थि । किंप्रस्यसि पुनः पुनः । तेन सर्वं प्रदायात् प्रथ
 मं तद्बीजमुच्चारयति दोषाणां नैधमर्नति पर्वकाले ब्राह्मणा उपायां पठन्ति । इदानीं द्वितीया हरस्य प्रसाव
 माह ॥ ६॥ ॥ यस्याद्यावच्चर्मापवित्रकरणे दृष्टिप्रज्ञा वै बुधे स्तानीर्यतद्वदेन मां मम न मा तद्बीजमिदं प्र
 नौ । अत्रोवापि सरस्वती मनुगतो जायते बुविष्ठतरण । गोमहा गिरवर्तते अनियतं योगी विना सिद्धिदः ॥ ५
 अहं सुतिकर्ता तर्तीयव्रतीयपदसवत्सा । इति बीजं इदं प्रसी । चंद्रधवलं । तन्मनसानमा मिध्मया मिर्किचू
 तोर्हं अविद्यमानोर्हं हकारो यस्य तदहं हकाररहितं सौ इति पदं तर्किय किंच यद्यो वचस्यो प्रवृत्तिः । कारण
 स्मृतिविधमने विद्वज्जिह्विप्रज्ञावर्तुर्क । बीजं दक्षकलकलं वाचया च समन्वितं । एत सरस्वती बीजं स
 घो वचनकारकं । बीजं अकारः दक्षकलकारः । वाचा विसर्गः सौरिति पदं । त्रिपुरा आस्य अकाररहित
 च उर्हं शस्वरः सरस्वती मनुगतः । सारस्वत ए रूपेण वसिता । बोधुष्मार्कजान् बुविष्ठतरण अमुनवड
 जाद्यो बुभुसा सिप्रार्यपदं अवोपि वडवा निरिति । सरस्वत्या तपानद्या समुद्रे क्षिप्तो जलं शाषयतीत्युक्ति
 लेशः । अगौ शष्वा गिरिराज वाचिवर्तते मगोः स योगी विना गकाररहितः । अकारमात्रो यद्य योगी विना धन
 नैर्मतरेण सिद्धिददाति । इदानीं बीजत्रयस्य विशेषमाह ॥ ७॥ एकैकं तव देवि बीजमनघं सर्वजनाय
 जनं कुरुदं यदि वाप्यथ क्रमगतं यदा शितं यजमात । यैर्योका मन्त्रिह येन विधिना केनापि वा चितिते

जघ्नी वा सफली करोति तस्या तर्तममसी चण्णी। इह देवितव अनर्घनिर्मलं बीजं करि कृणुं निखिला सिला
षीतस्या को न सफली करोति सिद्धयति। कथं च तर्तम - नरेयं किमं डल्ल निमसिला षी अपेक्षय न केनापि
विधिना आगमा क्त यदहं गते न वा विंति तं अक्लेशेन सामान्य न स्मृतं तजर्त विधने न ब्रम्ह चयादि
इं जाप्यं गणितं वा पुनर्दिष्टं तं बीजं एकैकं सकल बीज मध्यम प्रथम एव यथा रं कं ह्योः तथा सर्वज
नेमकारुकारुक्तं यथा ह्योः ह्योः ह्योः ह्योः। तथा चोक्तं नित्यपद द्वौ तौ मितपयारो एवो ह्यारमुञ्चति त
यिमगामि सुखदुखो विज्ञातेय करो ह्योः इत्यर्थे न यथा रं इअः तथा ह्युत्तरपैरिता करि यथा ह्योः।
ह्योः ह्योः तथा एव क्त अक्लेश विवृता करमेव। यथा कम गतं विवृतमेव। तथा व्युत्क्रमात्। क्रमात्
वा ह्यथा ह्योः ह्योः ह्योः इत्याद्यर्थः स्वयमेवाह्योः। इदानीं यविसे र्धमंत्रस्याय सकल धर्म न विज्ञा
षमाहा ॥ ॥ वामे पुस्तक धारिणी मत्तयदी साक्षत्तर्जदक्षणे। तक्ते ल्या वरदान पेशाल करी कर रज्ज
दो ह्यलोः। उर्ध्वं तौ बुजपत्र कीति नयन स्निग्ध प्रचालो किनी। ये वामे वन शील यति म न मा स्तेषां कवि
र्चुतः ॥ ७ अहो अविमातये पुरषा एवं च तौ वदमा एव रूपी वामे न मा न शील यति म परिचिंतयति त
षी कुतः कविर्वी काव्य संदर्भ प्रति नाश्यात्। कुतः आद्यादि स्यः स्तस्य। अधिकरणा तस्य। प्रत्यय किं च तौ
वामे पक्षे कक्षे पुस्तक धारिणी द्वितीय दक्षे अतय प्रदी तथा दक्षणे तौ एव स्ये साक्ष स्रज्ज पमात्ति
का स हि ती च उथे ह्ये तक्षे स्यः इति स्र प्रदाने च उथे वरदान पेशाल करी। पेशाल करः दक्षो मूल
वल दः। बह्व्ययी। एवं च उल्लेख वकथनी। पुनरपि किं च तौ कर्षर ऊं दो ह्यलोः एवो रूपमा ने तस्ये त ज

सौरस्य सौकुमार्या शिवादिगुणकथनेन न किंचित्तां उर्जां बुजपुत्रकोविदयनस्मिन् प्रस्ताव्य
नीउर्जं नमुनिदयर्द्वजं तस्य पर्वदलं तद्वक्त्रं त्रिभुवनपते नयोस्ति श्वाश्रूको प्रस्तावकोतिः । तत्तु कर्तुं
लोकयेत्येवंशीला । आतथा का इदानीं उदात्तवचनप्रवाहजननं शरोध्मनमाह ॥ ४ ॥ तेषां पांडुरपां
दुरीकपटलस्पष्टातिरामप्रती अत्र पांडुरीकशब्देन सामान्यपद्यमात्रमवगम्यते अथवा पांडुरी
कस्यैतत्वात् पांडुरशब्दो द्विकृपात् यथा पांडुरद्वैतवाच्यं तद्वत् पांडुरीकपटलं तद्वत् स्पष्टाव्यक्ता निर्मा
चप्रतायस्यासौ तथोक्ता । येषां पांडुरीमुषकमलकद्वारात् नारतीसुरसरिकल्लोललोलोर्मयः ॥ अ
श्रुतिसामान्येन प्राडुर्भवति । नारत्येव निर्मल्यादिविह्वलप्रवाहाच्च नागीरथा तस्या कल्लोला अर्पण्यो
र्मयः तद्वल्लोलाः प्रतिवादसंमोहकरोऽर्मयो निरंतरवचनो कलिकाः किंचिताः ॥ विकटसुटाक्षरपदा
विकटानि शब्दाथालिकारयुक्तानि शक्तिव्युत्पत्तिरहितानि युक्तानि शक्तिव्युत्पत्तिरहितानि जीनी
यप्रसन्निसुंदराणि वा स्फुरानि फलित्यर्थः । तेषां दनसमथानि अक्षराणि पदानि तत्र ते तथोक्ता । इदा
नीमंगनावशपायं रिकध्वानविज्ञोदमाह ॥ ५ ॥ येषां पांडुरपरागर्जपदहितं च ते जयाद्यामिमा मुर्वीच

पिवलीनयावकरसप्रस्नारमन्नामिवपश्यति कणमप्यनन्यमनसः स्तेषामर्तगद्गरः लीतामृमृज
 रंगशावकदृशोवशपातवृत्तिस्त्रियः ॥ ७ ॥ जेमनुताहं होतगवति आश्रौतावत्चिरकालं मरुत्वं मपि
 वतेज्जन्तातगवत्पारक्ततेजः उज्जेन श्माद्यामाकाशीर्निहूरपरागर्भजपहिती इव तथा श्मा उर्वी मपि
 विलीनयावकरसप्रस्नारमन्नामिवपश्यति दृष्टिं वी अपि आरक्तवत् तेजोनिः आस्यते अवलो
 कयति ॥ एकोपि इव श्मा रुमरूकलिका वक्षिमा सिधतो किंलूता अनन्यमनसाः धपनादिचिन्तान
 नुतेषां किंफलमित्याह ॥ तेषामिदं त्यादि तेषां ध्यायिष्ये न अनर्गद्गरलीता ॥ स्मरद्गरस्य ता
 पेत्तापिता ऊरुगदरुकदृशस्तफणहरिणलोचनाः अंगनावशपास्तदनुकासरणत्वात् ॥ तद्वाराणा
 इव न वेति ॥ इदानीं श्रीजनकधम्मनविशेषमाह ॥ ८ ॥ चंचकोचन ऊं उलंगदधरा मा वद्ध कोचीसर्ज
 जेवीचेतसितज्जेतकणमपि धमयेति च वा स्तिरी ॥ तेषां वैश्वमनिवित्रमादहरहः स्फारीतवतीति शिरमा
 द्यत ऊं जरकसतालतरला स्तेयं जर्जते श्रिया ॥ ९ ॥ अहोस्वामिनि ये मृत्पाः कणकणमात्रमप्येवं विधे
 नगवती वीचेतसि निश्चला कृत्य धमयेति किं नूतो चंचकोचन ऊं उलंगदधरा ऊं उल अंगदानि च
 चेति ज्ञानमानानि ध्यानि हरिणम्यानि ऊं उलंगदानि तानि धारयतीति अप्रहरणे पिधते च तथा आ
 वद्ध कोचीसर्ज ॥ प्रधृतरसना कलापी किं नूते चेतासितद्रुतो धम्मननिश्चले ॥ ननु तेषां फलं किं म्यादित्या
 ह ॥ तेषां धुरषाणां संपदो अहरहः स्फारीतवत्यः प्रतिदिनं प्रवृद्धमाना शिरं बज्जकालात् वित्रमात्र म्या
 दरेण स्थिरीतवति ॥ श्रियस्तस्मादप्यत्र न गच्छतीत्यर्थः ॥ तद्विमुक्ता बोदेव निश्चला सेविष्यंते ॥ माघत ऊं
 जरकसतालतरला मन्त्रगजेन्द्रकसतालवत्प्रचला अपि चंचु धम उ वंचु त्रित्यादि ॥ दुरु कं धम उ वंचु

कार्यवात्तुत्तरीशो नाथोपितथा च माघकावे । हेमन्ते दद्यात्तु च चक्षुरात्रैः । इदानीं मुक्तिदधमानी
 तरमाह ॥ ६॥ आर्जुनाशशिर्षडर्मकृतजटाश्रुतं नृमुदस्रजौ बद्धकप्रयवाशणी वरधराप्रेता सना
 धमसनी ॥ बौध्मर्यतिचञ्चुर्नान्विनयनामापीनर्तुंगस्रनी मध्ये निम्नवलत्रया कितनर्तु । तद्रूप
 मवृत्तण ॥ ११॥ हे हो लोकस्वामिनि ये मानवाः । इच्छन्तु तानगवती आर्जुना । अत्पादरेण धमयति किञ्चरतां
 शशिर्षडर्मकृतजटाश्रुतौ । चन्द्राद्वक्त्रे तजटाश्रुतौ । तथानृमुदस्रजौ । नरमुदमालधरा । बद्धकप्रय
 वारुणी वरधरा । जीवनकुसुमारककम्पनपिहिततथाप्रेता सनाधमसिनी । शबाश्रुतौ । तथा चञ्चु
 र्नुजां बाहुचञ्चुयौ । तीतथात्रिलोचनी लोचने त्रयविचक्षिता । तथा आपीनर्तुंगस्रनी । पान्थोनत्र
 ऊर्वा । तथा मध्ये विलम्बप्रादेशवलत्रया कितनर्तु निम्नादरेणात्रयात्तु कृतशरीराननुतेषां किं फ
 लमित्याह । तद्रूपमवृत्तणतत्त्वतोपन्यस्यत्यत्र च्चदार्थं रूपं तस्य तस्य मवृत्ति विपुलानि इत्यस्यारूपाव
 प्रिस्तदर्थं एव प्रतिपादितः रूपधूमनविशेषवापप्रमाप्रलक्षणशक्तिदर्शनात् । कृणे कर्मणि मुक्ति
 भवप्रपद्यतेत्यर्थः । इदानीं पूर्ववृत्तिकथनेन देव्याः प्रसादफलमपत्तिमाह ॥ ६॥ जातोऽप्यल्पपरिच्छदे
 क्कितिनृजां सामान्यमात्रेऽकले निशेषावनिचक्रवर्तिपदवीलक्ष्मप्रतापोन्नतः यद्विद्याधरवृद्धवो
 तपदश्रीवत्सराजो नवः देवि वचुराणीषु जपणतियः सौर्यप्रसादोदयः ॥ ११॥ हे हो नगेवति श्रियः पुर
 षः श्रीवत्सराजश्रीवत्सानीं देशविशेषाणां राजा उदयनो नामात्तु । आर्द अनावापप्रतिष्ठो न विष्ण
 तीत्याह । निशेषावनिचक्रवर्तिपदवीलक्ष्म निशेषावनो यमशुकतौ चाक्रवर्तिपदवी सार्वजोमव

प्राप्पतक्रिप्रतापरहितो न निष्पत्ती ॥ प्रतापाभिजातशमीकतशब्दात् । अवेकिक
 अतएवविद्याधरवर्द्धद्वेदितपदं नमतुदेवविशेषमंडलमुगटकिरणनिकरालंकृतचरणारवर्द्धः ।
 तक्रिखराएवंविधेनविष्पतीत्याह । सोमान्यमात्रेऊलेराज्याधिकाराबुचितेराज्ञाऊलेयमुत्पन्नो
 पितक्रिऊलेशक्तित्रयसमिन्विष्पतीत्याहः । अत्यल्पपरिहृदेपिप्रभुर्मत्रोद्धाहनीनापिअनुचि
 तमिदंतकस्यप्रतावरत्याह । सोयंएवोक्तिसोर्वतोमादिहृदयतवप्रसादादजनिष्टननुप्रसाद
 कथमस्तदित्याहवज्रराणीबुजप्राणतियः तवचरणवेवसौकमायादोरक्तवाञ्चअबुजेवतयाप्राण
 तिर्नक्तिः । प्रजाराधनाद्यपचारस्तस्माज्जातः । इदानीपरमेश्वर्याः प्रजनाफलविशेषमाहः ॥ १२ ॥ चक्रि
 च्रराणीबुजार्चनकृतेविल्वीदलोर्लुटनात्तुद्यत्कटककोटितिः परिचर्यजेषानजगमुकराः तेदेसीऊय
 चक्रचापऊलेशाश्रीवसमसांकिताैर्जायंतेप्रथिवीलुजकथमिमीजोप्रचैपाणितिः ॥ ईदोचंडिकेये
 षीच्रराणीहन्तावज्रराणीबुजार्चनकृतेवत्यादपद्यप्रजायं विल्वीदलानीं तरुविशेषपत्राणीर्लुटनेन
 चुट्यनेन विष्ठीनमनाकटककोट्यास्तिः लोर्लुटनतुद्यत्कटककोटितिः समपरिचर्यतस्याटनेन नित्या
 न्यामनयद्युः । अत्रकोटिशब्दानश्चष्टेनअयंशेषावाच्यतेतिबुधएवचक्रवर्तिनिः बहवादितिः करैरू
 पलकतादयवीलुजोत्तपालाः कथमिवनर्वति । अपिउनकथञ्चित् । इवशब्देनवाक्यालंकारे । तथाचक्र
 रातुनीराकथमिवनर्वतिअस्मतिर्कसीवित्रीसममुत्तिः मुनिनावधिरित्यतान्यवसर्वतोमादि
 न्याह ॥ ईदोऊयचक्रचापऊलिसाश्रीवसमसांकिताैर्जायंतेप्रचैपाणितिः । तेषाधुजकालिशानि
 पत्रचिह्नसम्राजः चरणद्युर्गप्रसादलत्प । इदानीवर्षक्रमस्यप्रजाविधिरास्यति । नित्यदत्तमया ॥

विप्राकोणलुजोविशस्तदितरेकीराज्यमध्वसवैस्वादेवित्रिपुरेपरापरफलासंतर्पुहजाविधौया
 र्वाप्राथयतेमनस्त्रिधियायेषांतावध्वर्वतीतीजिह्विमनाब्रुवीतिमनसाविघ्नैरविघ्नैकताः॥अहोह
 वित्रिपुरेयेषां ब्राम्हणादीनां वज्रमभिपि वृत्तानां मनः अंतःकरणं यो यो डलसी सुलसी वाग्नि द्विप्राथयते
 असिलिषति। तर्जिते च लविता स विष्पति त्याह। स्त्रिधियां वा इति धियां ते विप्रादिपण क्रि वे निश्चर्तती
 वीर्तां प्रवासिलिषिता मर्थमिह्विः अ - वाब्रुवीतिलसते ननु अंतरायाः कथं नो त्यर्द्यत इत्याह। विघ्नैः प्रसूह
 सूरैरविघ्नीकता वत्प्रसादा लुपहताः॥ नामैव वल्लभुक्रममाह विप्रा इत्यादि। विधवत्सूजने विप्रा ब्राह्म
 णा कीरेण कोणिलुजः आज्येन विशो वैश्याः मधुना तदितरे मूत्रा इक्षुरयेन वीजगवतीं सीतपय। वा
 । किं हृतीपुरा पुत्रहृष्टा। तथा परापरफलां परमशक्तिं। इदानीं परमैश्वर्यमत्रिवाचीनपराचीनावस्था
 वीति ध्वर्वी। लीर्यतेषु लुयत्र कल्पविरमे ब्रह्मादयः स्तप्पमी सार्वकाचिदर्वीत्परूपगहनशक्तिः परा
 जीयमे॥ अहोजननि अवचीनो वस्था माहः॥ पदे अत्र लुवने त्रिजगति शास्त्रानां जननी वाग्निवती
 जरूपा तवाग्निवादिनी रूपनामा अर्वा पौराणिके तन्पये अथ पराचीना वस्था माह॥ अर्वीनिस्मिदे
 हंसगोदौ कैयववायव प्रचृतयो देवता सूत्रः सकाशात् प्रपद्यते। तथा कल्पति देवस्य हारे ते प्यमी
 सूर्यं त्रुवेन सृष्टिकरणपालनस्य हारकवेन प्रसिद्धा ब्रह्मादयो हरिरुरादयो यत्र ब्रह्मलीर्यते विल
 थंगच्छति संहारं प्राप्नुवीति। आर्वा विमकाचिदविज्ञेय स्वयं रूपशक्तिः परा उक्ता जीयमे। मुनि

निरुच्यते। किंचित्तां अर्चित्य रूपगहजा आहं । अवागमनय गोचरवातर्चितया । उर्विज्ञेयं यद्
पतेनगहना । उर्वेक्षि । इदानीं जगन्मातुः । सर्वगर्वं प्रतिपादयन्नाह ॥ ७॥ ॥ देवानां त्रितयं त्रयी । जतनु
जीशक्तित्रयं त्रिस्वरात्रै लोको त्रिपदी । त्रिपुष्करमथ त्रिब्रह्मवर्णत्रयः । यत्किंचयगतित्रिधमनिय
मितं वस्तुविगर्गादिकं तत्सर्वं त्रिपुरेति नाम त्रगदत्यवेति ते तत्ततः ॥ ८॥ देवानां हरिहरब्रह्माणं त्रित
यं तथा । जतनुर्जागारपित्याहवनीयादक्षणाग्नीनां त्रितयं शक्तीनां ब्रह्मणी वैष्णवी माहेश्वरीणां
इष्टं ज्ञानत्रयाणां प्रभुत्वमंत्रोत्ताह रूपानां च त्रयं ते तथा त्रिस्वराणां उदात्तानुदात्तसमाहारत्वरू
पाणां । अकारउकारविंडरूपा वातेषां त्रयं । तथा त्रैलोक्यं त्रिलोक एव त्रैलोक्यं तेषां दिवात् । स्वर्ग
यण्मूलाधरस्वाधिष्ठानमणिहरक इत्येके लोके त्रिनाहतनिरोधविस्तृष्टरिति द्विताया लोके । अ
श्वशत्रिहृलोकस्थानमिति त्रतीया लोके तेषां यत्र उदमेद्वयो मध्ये मूलाधरनात्ते रक्षेतामसु
धिष्ठानं हरकमुक्तं तानि हृदये के त्रेत्रमध्वेषद्वक्री द्वादशां तपोऽशी ते शषायी अश्वशतीति तेषां
त्रयतद्वा त्रिपदी गंगा विल्लुपदे त्रयं वा आदिकां तं सप्तदशमसप्तदश अक्षरेऽपदीति वति । पदानां त्र
तुवः स्वरूपाणां त्रयं तथा त्रिपुष्करत्रिपुष्कराणि हृदयत्रयमध्यशरिपदानि त्रयं तीर्थविशेषा
वा । उडपिंगला सुषुम्णा वाताग्नी त्रयं यथा त्रिब्रह्मवेदत्रयं हृदो मद्वादशां त ब्रह्मरैधर्मैतश्च । तथा
वर्णब्रह्मणा दयः वायवकामराजशक्तिबीजानि वातेषां त्रयं वा अन्यदपि त्रितुवने त्रिवर्गादिकं
वर्गधर्मैकामरूपा आदिशब्देन रतिप्रातिमना जवा । इती त्रयं । पाठत्रयं । त्रितयं धर्मत्रयं त्रुव

नत्रयं वृद्धयं सुत्रात्रयं सिद्धित्रयं धमनकारणा समाधित्रयं नादविडकलात्रयं ॥ १ ॥ मधनक्रयमधन
सवनत्रयं । कालत्रयं । इत्याद्यन्नापियत्रयानियमितं वसुविषये तस्य वैज्ञानादयो न गवति त्रिपुरनामत्रयं चोत्ति
नुगच्छति अत्रु करोति । यावत्त्राणि प्रकृताणि त्रुवः स्वः त्रयीरूपाणि वायवका मराजः शक्तिबीजा निरुद्धमध्यशरी
रूपाणि वायस्यात्मा तथोक्ता । सर्वजगज्जननि त्रिधा स्मृतं त्रयं पदार्थनामा यत्रा देवानां ईश्वरोपेन्यस्तानां त्रितयानीति ज्ञा
वः ॥ इदानीं स्मरमात्रेण स्मर्तव्यं विष्णु इतरमाह ॥ ६ ॥ लक्ष्मीराजकुले त्रयारणमुषे केमकरी मधनि । कृवादि द्वि
पमर्षनाजिभबरी कोतार डुगे गिरो । त्रतप्रेतपिमा चर्तक तये स्मृत्ता महासै रवी व्यामो हे त्रिपुरी तरीति विप
दशरी च तोयल्लवे ॥ ७ ॥ हे मात हे जननि एते शुक्लमाण्डाने शुमान्वा विपदशरीति आपदे विर्लेधेति किं कृवा
राजकुले त्रपाल सुवने लक्ष्मीनामवा । तथारणमुषे मंत्रा मे मृद्धिनी जयनामवा । तथा अर्धनि मार्ग के
मेकरी नामवा तस्मिन् मार्गं शुगम्यो न विषतीत्याह ॥ कृवादि द्विपमर्षनाजिभबरी कृवादि राक्षसां विषावनक
रिणः सपत्त्रिजगरादयः ॥ वान्त्तर्जते यस्मिन्निति कारुडगे विधिनि विषमे गिरो पर्वत वलये शबरी नाम
वा तथा त्रतप्रेतपिमा चर्तक तये । त्रतप्रेतपिमाचाः त्रैतका देवविशेषाश्चेत्यः त्रये सति महासै रवी
नामवा । तथा व्यामो हे सति विष्टे देवधिवित्तवे त्रिपुरी नामवा । तथा तोयल्लवे तारा नामवा त एव स्मृत्वा विच
त्पराज सुवनादिषु लिप्ती प्रचृती नौ वही गनी अधिष्ठातृ देवतामा ब्रह्मराण विपदा मुपनयनं मुचिर्त ॥ ८ ॥
इदानीं परमैश्वर्याः प्रसिद्धः कार्यनाममाह ॥ ६ ॥ माया कुंडलिनी क्रिया मधुमती काली कलामालिनी म
तैगी विजया जया नगवती देवी शवाशो नदी शक्तिः सैरवल्ली नात्रिनयना वाग्वादिनी सैरवी । क्रीं कारी
विजरा परा परमया माता कुमारीत्यर्थः ॥ तैगी माया दानिनामा निश्चायमप्रसिद्धा निश्चिता चरितमहिम

ताधिकानि अनियुतैः गणनया ज्ञातव्यानि। एका राशौ विन्यति। विन्यति स लघुप्राणिषु। अधिका राशौ विन्यति चर्वती। न्यत एवार्कं विन्यत स ह सेन्यः। अपरे न्याधिके न्यः। इत्यर्थः। एका उत्तर राशौ द्वे दीर्घे स्वरेः स्वरो आराव ककारा प्रवृत्तिलो भवतौ लकारा रते रश्च नि किं यत्वे वनामानि कथितानि। यथा आका इ इला इ ऊहा इ रुषा इ वृषा इ र्या इ अवा इ आला इ इत्यष्टौ। अला इ इहा इ। जम्बा इ। रुषा इ वृषा इ रैवा इ अला इ आका इ इत्यष्टौ। आहा इ ऊषा इ ऊषा इ वृषा इ ऐकला इ ऊहा इ। अला इ इत्यष्टौ। आया इ इषा इ। ऊषा इ ऊवा इ ऐला इ ऐका इ अला इ आहा इ इत्यष्टौ। आषा इ इशा इ ऊवा इ ऊला इ वृषा इ ऐला इ ऊहा इ अया इ इत्यष्टौ। आरायी इवा इ। ऊला इ ऊका इ वृला इ ऐहा इ अया इ आषा इ इत्यष्टौ। आवा इ। इला इ अका इ ऊला इ वृहा इ ऐषा इ ऊषा इ इत्यष्टौ। आप्या इ इष्या इ ऊला इ ऊहा इ वृषा इ ऐषा इ अया इ अवा इ इत्यष्टौ। वामाष्टकं च व उ इदानीं सामान्यविशेष क्रमाक्रमप्रकारेण वज्रप्रकारेण बंधे द्वे रमाह॥ ३॥ बोधव्यानि पूर्णबुधे सुतिरिच्य क्वामनः स्रज्जतं नारत्या त्रिपुरे तस्य न्यमनसो यत्राद्यवृत्ते स्फुटी एकद्वित्रपदक्रमेण कथितस्तत्पादसंख्या करैः। मंत्रोद्धारविधिः विशेषयहितः। सप्तप्रदोया चित॥ बुधे विद्वक्तिः त्रिपुरेति नाम्ना नारत्या सरस्वत्या इयं सुतिस्तथा लघुरूपानि पूर्णतद्दृष्टिः प्रकाशेण बोधव्या। अवर्णितव्या। किं क्वातज्जतं मनः क्वा। विद्वे विधयवाधव्या। केन अनन्यमनसा सु रचितेन तदेवाह। यत्रेत्यादि। यत्राद्यप्रथमे वृत्ते यवादशेष्या करैरेकद्वित्रपदक्रमेण मंत्रोद्धारविधिः स्मृतः। तथा प्रथमपदे प्रथमपदे रेकारः द्वितीयपदे लोकारः तृतीयपदे तृतीयपदे योः कारः तथा विशेष सहितः। ईडा युर्थप्रतर्धमर्तललाहमध्य। उर्ला ज्योतिष्यर्गर्ग। शरायि सूर्यप्रेजा उत्पत्तिः। हृदयं सर्वं

प्रतिपादितमेव। तदा स तस्यै प्रदाय कचित् सकार हकार रेफ युताः। कचित् एकाकारः कचित् सम्यज्जनं
 कचिदव्यज्जनं। कचिद्भृशं कचित् प्रथकं। कचित् कमलं कचित् वित्तं कमलंः एव प्रकारेण यच्च प्र
 दायान्वितः सहितः। तथा चोक्तं उत्तरपक्षे पि बीजाश्च नृगतं प्राणकृतं महेस्वरी उतः अतिजीव अकार
 प्राणाहकारः आयनं कचित् अध आश्रयति। कचिदुपरिष्ठादपि स्यात्। प्रयथा कृते बुभुधर्मं हृगं सप्तवी
 जसमं चितं कामराजस्य अकर एव केवैमिदं। न दिष्टं मुद्गारे यादृशावाप्राप्ता दृशा एवेति वक्ष्य विषय
 यस्तु बोधव्यः। यदुद्गारे वक्ष्यन्त्यासः बहिर्बीजाकार विधनेन नभसनालपि विविच्य प्राप्ता न्ये जपास्याये
 तद्वक्ष्यन्त्यादिदं स्वतः सिद्धमेव लिपिस्तु। मुपरिष्ठेयत्वं तस्याद्वा रितामधः। अधस्तमकारं यत्र तस्या
 उपरि जल्पतामिति। इदानीं एतत्तस्मात् तस्य पठमा तस्य मिदं पठकंति जनो यस्यास्ति तत्किं स्वयमिति
 त्यापिलघुवमात्मनि दृढं श्रंजायमानं दृढादित्याह। याविद्यं नरविद्यं प्रमुयादि वा किं वा नया चित्तं य
 नूनं स्रोत्रमिदं पठकंति जनो यस्यास्ति तत्किं स्वयि। श्रं चं त्यापिलघुवमात्मनि दृढं श्रंजायमानं दृढात्
 वरुत्तया मुषरीकृतेन रचितं यस्मान् मया पि ध्रुवं॥२१॥ एतत्तस्मात् त्रं यावद्यं दृष्टं निरवद्यं अदृष्टं। नाव वन
 यादृष्ट्या दृष्टं सः सवचित्ताया वा किं कायं न ह्यपीत्यर्थः। अहो विस्वस्वामिनि जस्य कस्यापि जनस्य च
 यि विषयं तत्किरस्ति परमत्तो वो विद्यते स्य तस्मिन्मिदं एव पि न्यस्त पाठमात्रेणोच्चरिष्यति धर्माध्या
 नादिक्रियता ततपरतोस्तु स्यापि चित्तं तस्मिन् विषयतीत्यर्थः। इदानीं कविस्वर्यं न लिपितं दृष्टीतोप
 पन्त्यामे न दृढयति। यस्मात्तद्वर्चं नित्यं तस्य स्यात्तस्मिन् पि नित्यं बोधव्यं कथनं मया स्रोत्रमिदं रचितं
 औकितं। तस्मिन् बोधव्यमिदं न विषयतीत्याह॥ वदित्यादि वरुत्तया नवडपायाः स्यादन्तेन सताः

द्वितीयसर्गजने
१५३

वाहवात्बलाकारेण संजायमानं विस्मरत् आत्मनि विषयं दृढं निबोधत् पुनः सारं स्वर्तं
तद्विष्णु ॥ ७७ ॥ ॥ इति लघुस्तवटीका समाप्ता ॥ ७७ ॥ श्री ॥ न्यायविना न वेत्तुं कः सुप्रसन्नदाय न वि
ना विना धर्मेन न बधिरः मुद्राहीनं मूर्तं न वेत्तुं धरण्याऽप्यसंतापं दौर्जग्यं दारुकाशने । नृणां यने रोग
दृष्टिः पल्लवैर्विचित्रविचित्रमः । वस्त्रासने यमोलात् । कंबलेऽप्यमोचनं । मृगजिने ज्ञानसिद्धिः केमश्री
व्याघ्रचर्मणिः ॥ श्री ॥

करः क्वचित्सम्यजर्न
कारेण
ति

काव्यकार

शौनदराभस्येदुसकंपत्र

लघुसद

३६०